

Vyhlášení Cen Nakladatelství Academia a Studentské soutěže Nakladatelství Academia

Vyhlášení 16. ročníku Cen Nakladatelství Academia a 12. ročníku Studentské soutěže se konalo 3. října 2024 v budově Akademie věd ČR na Národní třídě v Praze.

● **Původní vědecká nebo populárně-naučná práce** – publikace Mileny Bravermanové, Heleny Březinové a Jany Bureš Vichové Textilie z archeologických výzkumů na Pražském hradě

● **Překlad vědecké nebo populárně-naučné práce** – Jan Kitzler za Tertullianův spis O duši

● **Slovník nebo encyklopedická publikace** – biografický slovník Dany Haškové

a kol. Osobnosti emigrace z území Ruské říše v meziválečném Československu

● **Cena za výtvarné zpracování** – Tereza Hejmová a Adéla Svobodová za přípravu díla „... a viděl jsem nové nebe a novou zemi...“ ke stejnojmenné výstavě v Plzni

● **Cena poroty a Nejprodávanější kniha z produkce Nakladatelství Academia** – Jan Makovský za publikaci Markýz de l'Hospital a Analýza nekonečně malých. Nejprodávanější knihou r. 2023 se staly Dějiny lidí od Martina Rychlíka.

● **Knihá roku** – M. Bravermanová, H. Březinová a J. Bureš Vichová Textilie z archeo-

logických výzkumů na Pražském hradě (Nakladatelství Academia a Archeologický ústav AV ČR, Praha). Křišťálovou plastiku z dílny Jana Exnara předala předsedkyně Akademie věd ČR Eva Zažímalová.

Studentská soutěž

● **Vědy o neživé přírodě**

Patrik Müller: Doporučovací systém pro zobrazení aktuálních zpráv a článků (Přírodovědecká fakulta Ostravské univerzity)

● **Vědy o živé přírodě a chemické vědy**

Jan Faltejsek: Makrocykly a komplexace velkých iontů kovů (Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy)

● **Humanitní a společenské vědy**

Denisa Michalinová: Světlo jako médium. Umělé světlo v českém výtvarném umění od 90. let po současnost (Filozofická fakulta Jihočeské univerzity, České Budějovice)

Vítězné diplomové práce z předchozího 11. ročníku (viz Živa 2023, 5: CLXXII) byly během vyhlášení představeny již v knižní podobě.

Více na www.academia.cz

Anketa o nejpozoruhodnější přírodovědnou knihu 2023–2024

Práce s knihami jako karetní hra

Letos tomu bylo 70 let, kdy jsem v předjaří r. 1954 připravoval svou první přednášku pro širší botanické fórum. Jako student třetího ročníku oboru Botanika, se specializací na fyziologii a anatomii rostlin na tehdejší Biologické fakultě Univerzity Karlovy, jsem si připravoval literární rešerši k tématu diplomové práce – biologickému působení rašeliny a rašeliníků. To navazovalo na hlavní téma výzkumu na naší katedře fyziologie rostlin, jímž bylo působení humusových látek na rostliny. Právě takový název a obsah jsem si zvolil i pro přednášku pro Československou botanickou společnost. Ta se tenkrát rozhodla pozvat některé členy z řad studentů, mezi nimi i mě, jako řečníky na pravidelných pondělních přednáškách v Praze. Na přípravu jsem měl čas jen o sobotách a nedělích. Využil jsem volnou místnost praktika anatomie rostlin v budově, kde sídlila katedra. V praktiku byly dvě řady stolů, na nichž byla trvale napsána čísla u celkem 32 míst pro mikroskopující studenty. Rozhodl jsem se, snad na základě zkušeností s 32 mariášovými kartami, podniknout cosi jako vykládání karet s literaturou, z níž jsem čerpal podklady. Kromě několika ještě nesvázaných nových čísel vědeckých časopisů šlo vesměs o knihy. K rešerši jsem na stolech shromáždil asi 40 knih a několik samostatných čísel časopisů. Také jsem vložil záložky u stránek s články, v nichž jsem nacházel potřebné informace. Příjmení jejich autorů jsem v abecedním pořadí napsal křídou na tabuli a ke každému jsem přidal číslo místa u stolu, kde ležela publikace od příslušného autora nebo autorky. Takto jsem si zjednodušil práci, a navíc si zajistil trochu pohybu při vyzvedávání a vrácení každé knihy zpět na její místo. Ponechávám na posouzení čtenářů, zda je či není nyní efektivnější využívat některý moderní způsob práce s literaturou v elektronické podobě. Pro mě zůstane listování v knihách a do knih svázaných časopisech velmi příjemným zážitkem, přestože je nám stále více odpírán časopisy, které vycházejí pouze elektronicky. Věřím však, že nadále, a tedy i pro r. 2024 a v něm vydané dobré knihy, platí úsloví „Knihy budtež pochváleny!“

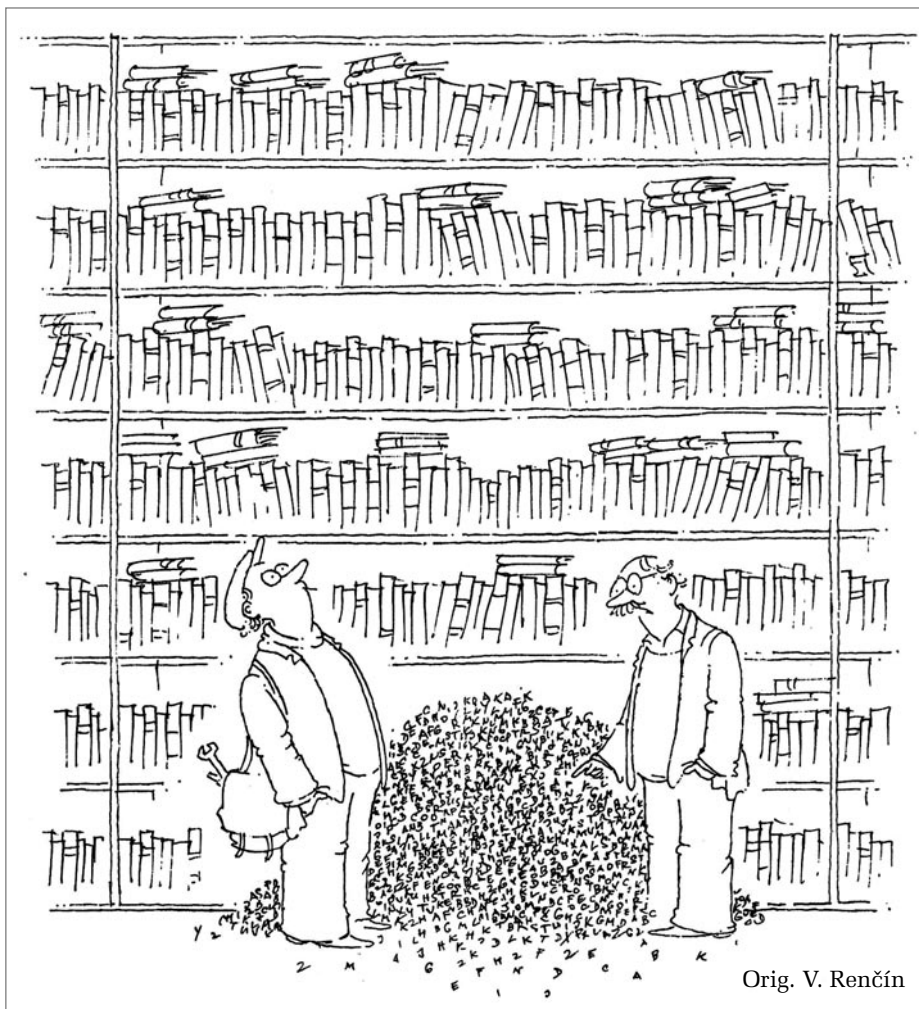
Jan Květ

● **Václav Cílek, geolog, Geologický ústav AV ČR**

Vždycky jsem překvapen a okouzlen, jaké přírodovědné knihy vycházejí v cizině, a jsem moc rád, že máme alespoň nějakou, poměrně zajímavou produkci. Zaujala mne monografie Veleslava Wahla, Petra Voříška a kol. Pražské ptactvo 1800–2020. Ptáci, město, příběh hrdiny (Revolver Revue a Česká společnost ornitologická 2024), protože kombinuje městskou ekologii a její proměny s dramatickým osudem V. Wahla, navíc to je krásná kniha. Kromě knižních solitérů bych vychválil edici Galileo Nakladatelství Academia, např. s tituly Alexandry Witzeové a Jeffa Kanipa Ostrov v plamenech. Neobyčejný příběh Laki, sopky, která v 18. století zatáhla nebe nad Evropou či knihu Petera Godfrey-Smithe Jiné myslí. O původu inteligence chobotnic (v obou případech je datace 2023, ale jde mi o edici). Podobně zajímavá je edice s černými obálkami v koprodukcí Argo/Dokořán, která se kromě biologie věnuje např. matematice. V tomto roce jde např. o tituly Antonia Padilla Fantastická čísla a kde je nalézt. Kosmická výprava od nuly k nekonečnu nebo o knihu Jaroslava Petra Desatero pohybu. Zvířata na souši, ve vodě a ve vzduchu. Vůbec nejlepší je osobně projít knihkupectví, v mém případě ve Vodíčkově ulici, kde je i dobrý výběr regionální literatury.

● **Libor Grubhoffer, parazitolog, biochemik, virolog, ředitel Biologického centra AV ČR**

1. Ivo Purš, Vladimír Karpenko: Alchymické laboratorium v obrazových a textových pramenech (Academia 2024). Úctyhodné dílo autorské dvojice je bezesporu vrcholem jejich dosavadní plodné spolupráce. Kniha vyšla současně v české i anglické mutaci, což z ní činí dílo s mezinárodním přesahem pro všechny historiky chemie a přírodních věd. Autoři ji pojednali jako manuál, který představuje alchymii ve všech možných rovinách a směrech jejího historického kontextu a vědeckého významu alchymie pro hornictví, metalurgii a z alchymie klíčící chemii. Současně je metodickou pomůckou každému, kdo se vydá na cestu odborného

Orig. V. Renčín

poznávání alchymie jako kolébky moderní chemie přírodních věd. A do třetice je učebnicí dějin umění a designu s výběrem velkého množství dobových ilustrací v podobě děl nizozemských a vlámských mistrů 17. století, ale též nepřeborného počtu dobových grafik, kolorovaných kreseb a technických výkresů znázorňujících mimo jiné návrhy aparatur a technologických zařízení. Nebývá běžné, aby knižní dílo, byť z historie přírodních věd a technologie, bylo současně mimořádně čtivým dílem uměleckým. Hlavní zásluhu mají oba autoři, z každého řádku vyzařuje jejich obrovské zaujetí pro věc, ale i skvělé technické zpracování knihy. Přejme si, aby tato „bible“ alchymie jako skvělý počín Ústavu dějin umění AV ČR našel zvědavé nadšence a motivoval je k vědecké dychtivosti pro přírodní vědy právě prostřednictvím tolik cenného historického kontextu.

2. Radek Mikuláš: Zkamenělé stopy živočichů v Čechách a na Moravě (Academia 2024). Autor chodí po Čechách a Moravě a všimá si pozorně a okem zkušeného geologa a paleontologa nejenom zkamenělých šlápějí, ale též dalších stop zaznamenaných trvale v našem přírodním prostředí, jakými jsou třeba původní jeskyňky/doupata bezobratlých živočichů v mořském dně, nebo potravních „stop“ v podobě požerků na povrchu mořského dna. Sedimenty vytvářející praocéánské dno jsou zdrojem mimořádně cenných údajů o historii vývoje života na naší planetě, ale též svědectvím o struktuře mořského ekosystému a jeho vývoje, jakož i o mechanismech adaptací bezobratlých na změny v tomto ekosystémě

mu. Úctyhodné dílo R. Mikuláše shrnuje jeho dlouholeté paleobiologické studium našeho území. Autor otevírá oči nám, laické veřejnosti tam, kde nemáme ani náhodou šanci si těchto stop při toulkách po Čechách a Moravě vůbec všimnout. O to větší význam tato kniha má.

3. Jiří Grygar: Dvě století v životě pozorovatele (Academia 2024). Paměti J. Grygara jsou úžasné, naprosto dokonalé dílo! Jsem si jist, že v naší novodobé memoárové literatuře jsou jenom dvoje paměti pojednané vsuktu k jedinečným způsobem. Autorem těch prvních je Rudolf Zahradník, fyzikální/kvantový chemik, nazval je Laboratorní deník (Academia 2008) a svůj životní příběh pojednal v kontextu toho zásadního, co se v jeho oboru včetně souvisejících společenských peripetií událo. J. Grygar, astrofyzik a popularizátor astronomie širokého věhlasu, šel ještě o kus dál za hranice své vědní disciplíny, aby komentoval životní příběh na pozadí dějinných událostí v jednotlivých fázích jeho života. To je přístup mimořádně náročný, vyžadující badatelský přístup hodný profesionálního historika. Vyžaduje nesklouznout do lákavé důvěry ve vlastní paměť či v „přesvědčivé“ údaje pramenů orální historie, nýbrž znamená to postupovat exaktně a všechna fakta mít důsledně ověřená. Záměrně jsem použil slůvko exaktně, to je pro J. Grygara termín zcela nezpochybnitelného významu. Svým bytostným založením je exaktním badatelem s darem od Pána Boha pro vysvětlování složitosti vesmíru jednoduše a pochopitelně každému z nás. Každému, kterému zůstává rozum stát nad nekonečností vesmíru,

nad jeho původem a vývojem. A k tomu ještě život, ta neuvěřitelná okolnost na planetě Zemi, jenom Zemi? Seriál Okna vesmíru dokořán někdejší Československé televize v Bratislavě, sobotní relace v rozhlasovém Meteoru a řada poutavě napsaných popularizačních i odborných knih, jakož i neúnavná přednášková činnost, učinily z J. Grygara opravdovou ikonu pro řadu generací včetně té mé. Zkrátka vyrůstali jsme s Jiřím Grygarem, znalostmi, přesným vyjadřováním se a charismatem své osobnosti nás zapaloval pro přírodní vědy všeho druhu. Kdybych měl tu moc ministra školství, jako že ji nemám, rozhodně bych usiloval, aby se paměti J. Grygara staly, když ne povinnou četbou na našich středních školách, tak alespoň doporučenou.

● **Radan Haluzík, sociální antropolog, Centrum pro teoretická studia**

Marek Špinka, Jan Havlíček, Iveta Štolhoferová a Daniel Frynta (eds.): Etologie. Mechanismy, ontogeneze, funkce a evoluce chování živočichů (Academia 2024). Téměř 50 předních českých etologů, zoologů, ale i jejich kolegů z řady jiných relevantních disciplín, dalo dohromady učebnici / encyklopedii / velké kompendium (?), kde na téměř 700 stránkách „je pryč o etologii úplně všechno“! Předpokládám, že tento titánský počín může skokově zvýšit povědomí o dané disciplíně na další generaci.

● **Lubomír Hrouda, botanik, Přírodovědecká fakulta UK**

1. Jitka Štěpánková, Jindřich Chrtěk a Zdeněk Kaplan (eds.): Květena České republiky 9 (Academia 2024). Po 36 letech byl ukončen megaprojekt, který začal v hlubokém socialismu kolem r. 1975, první díl vyšel v ČSSR v r. 1988 a poslední letos, po 14 letech od svazku 8. Už jsem se skoro bál, že to nikdy neskončí. Asi 4 800 stran a 1 000 obrazových tabulí, 80 autorů, z nichž třetina již shlíží shůry. Trávy a všechny ty potvornosti (říkám jim trávoidy), jako jsou ostřice, sitiny, biky, které prostý lid do „trav“ zahrnuje, to všechno tu je. A exponenciála poznání o jejich systematice a ekologii. Díky editorům, vydavateli i nakladateli, že na to byla síla a peníze. Pro svět velké vědy možná směšně starobylá kniha; ale dopsat to, vedle „boje o zrno“ na poli impaktové vědy, je husarský kousek.

2. M. Špinka, J. Havlíček, I. Štolhoferová a D. Frynta (eds.): Etologie (Academia 2024). Nejsem v tomto oboru dostatečně vzdělán, ale chování a vztahy všech živočichů jsou tak složitá a fascinující, že při prohlášení beze slov „zírám“. Jistě v knize najde odborník chyby a sporná místa, ale opět opakuji to, co o předchozí Květeně. Takových učebnic a příruček bude třeba vždycky, dát dohromady vědeckou „smečku“ je úkol téměř hodný české „hlavičky“. A je to český: vím, že trochu narazím, protože nade vše je lingua franca English language, a mladá generace si přečte takto všechno, ale věřím, že česká původní odborná literatura ještě dlouho nezanimke, stejně jako poezie a beletrie.

3. Jan Holec, Antonín Bielich a Miroslav Beran: Přehled hub střední Evropy (Academia 2024). Jde o druhé vydání. To ale jednoznačně říká, že první je rozebrané. Přestože máme přešrhlé houbařských příruček, tak tahle vlastně vědecká houbařina je přesto rozebraná. Myslím, že se knížka opravdu povedla (na věky dopředu).

● Eduard Kejnovský, rostlinný genetik, Biofyzikální ústav AV ČR

1. Melita Irvingová: Příběh lidské DNA. Co je vepsáno ve vašem genetickém kódu? (MUNI Press 2024)

2. Ivana Karásková: Tajemná řeč genů. Rozhovor s genetikem Eduardem Kejnovským (Triton 2024)

3. Eva Drozdová, Šárka Pospíšilová a kol.: Jak jsme zkoumali Gregora Johanna Mendela (MUNI Press 2023)

● Jitka Klimešová, botanička,

Botanický ústav AV ČR

Na prvním místě musím zmínit 9. díl Květeny České republiky věnovaný travinám (J. Štěpánková, J. Chrtek a Z. Kaplan, eds., Academia 2024) – to je svátek pro každého botanika. Dále mě letos zaujala kniha Jiřího Hulcra o kůrovcích (Kůrovci. Příběh největšího vyvrhele v říši hmyzu, Kazda 2024), kde tyto malé škůdce představuje jako velmi krásná a zajímavá stvoření. A nakonec kniha esejů Antropocenosti. Průvodce světem antropocenu (Academia 2024), editovaná Eliškou Fulínovou a Annou Kvíčalovou z Centra pro teoretická studia. Obsahuje 23 úvah na téma „komplikovaných souvislostí mezi lidským a mimolidským, lokálním a globálním“ a také mezi „přírodou a kulturou“. Kniha je zábavná a současně podněcuje k zamyšlení.

● Pavel Klvač, sociolog, předseda redakční rady časopisu Veronica

1. E. Fulínová, A. Kvíčalová (eds.): Antropocenosti. Průvodce světem antropocenu (Academia 2024). Inspirativní putování po hranici mezi „přírodním“ a „kulturním“ – tam a zase zpátky a pořád dokola, v různých všednodenních kontextech, avšak stále v spleteném celku jednoho světa.

2. Jan Horský, Anton Markoš: Pohyby semen a tvarů. Vyprávění v dějepisectví a v evoluční biologii (Pavel Mervart 2024). Můžeme použít ke čtení různých velkých Příběhů tytéž brýle? Knihy z duchovního okruhu Zdeňka Neubauera pro mě nebyvají čtení snadné, vždy ovšem povznášející.

3. Jennifer Ackermanová: Co sova ví. Nové poznatky o nejtajemnějších ptáčích světa (Kazda 2024). Setkání se sovami je pro mě svátkem. V přírodě i v knize. Tady je přírodověda ještě v pořádku, kniha je o zvířatech.

● Stanislav Komárek, biolog, filozof, spisovatel, Přírodovědecká fakulta UK

M. Špinka, J. Havlíček, I. Štolhoferová a D. Frynta (eds.): Etologie (Academia 2024). Obsáhla a všestranná učebnice etologie početného autorského kolektivu s bohatými ilustracemi, dílo, které vznikne, zejména v minoritním jazyce, jako je čeština, jednou za mnoho dekád.

● Tomáš Kučera, geobotanik,

Přírodovědecká fakulta JU

V letošním roce jsem se rozhodl ukázat méně nápadné popularizační publikace. Jde o edici Věda kolem nás, jejíž 134. svazek je věnován malíři Vysočiny Josefu Jamborovi (zaštituje Ústav geoniky AV ČR). Petr Halas, Eva Kallabová a Jan Lácina: Ve stopách malíře Josefa Jambora (Academia 2024). Brožura navazuje na knihy ze série Vcházení do obrazů (<https://vchazenidoobrazu.cz/>, a také Živa 2023, 6: CCXVIII). Na rozboru 6 obrazů ukazuje změny v krajině týkající se nejen obhospodařování, ale i současného zastoupení vybraných druhů či dřevin v porostech za uplynulých 6 až 8 desetiletí.

Nejenom blatinské chalupy, ale i malířské výhledy tak ustupují současné moderní krajině a soudobé architektuře. Dále jde o titulu podpořené AV ČR v programu Záchrana a obnova krajiny v rámci Strategie AV21: Petr Petřík, Aleš Rudl (eds.): Stromy v krajině (Academia 2023). Útlá knížka přináší krátké eseje s velmi pěknými ilustrativními fotografiemi, dnes už ne zcela běžných zásahů do dřevin (smolaření, ořez na hlavu) či biodiverzity lišejníků stromových veteránů. Zajímavá je i kapitola věnovaná percepci starých stromů lidmi. Přehled málo známých mohutných stromů ve středních Čechách je doplněn souborem fotografií mimo jiné ze Žehušické obory. Radim Hédl (ed.): Výmladkové lesy. Ekologie, hospodaření, historie a estetika (Dokořán 2023). Texty jednotlivých kapitol jsou výstižné, jakkoli poměrně stručné. Bohužel ilustrace nejsou s textem provázané, ale jsou vždy až za danou kapitolou, což přináší ilustrativní vjem až po přečtení dané kapitoly. Kniha vyzařuje podobně jako výmladky zdravou svěžest (slovy Karla Stibrála).

● Jan Květ, botanik,

Ústav výzkumu globální změny AV ČR

1. Ivana Bufková, Martina Kučerová a kol.: Království vody a mokřadů (Správa Národního parku Šumava 2024) a Martina Kučerová, Miroslava Michnová, Ivana Bufková: Pracovní sešit ke knize Království vody a mokřadů (Správa NP Šumava 2023). Kniha a pracovní sešit tvoří nedílný celek. Společně poskytují názornou formou poučení o všem důležitém, co by informovaní lidé – a nejen mladí, jimž je kniha primárně určena – měli vědět o různých typech vod a mokřadů a jejich významu a oživení. Odborně, výtvarně a didakticky jsou kniha i pracovní sešit výborně zpracovány.

2. Jiří Kolibáč, Karel Hudec, Zdeněk Laštůvka, Milan Peňáz a kol.: Příroda České republiky. Průvodce faunou, 2. vydání dotisk (Academia 2024). Pomocí výstižných a výtvarně velmi hodnotných obrazů a odborně přesných písemných charakteristik podává názorné poučení o velkém počtu druhů živočichů, s nimiž je možné se u nás setkávat bez vynaložení speciálního úsilí. Taktéž umožňuje se značnou pravděpodobností správnosti určovat druhovou příslušnost takových živočichů.

3. J. Grygar: Dvě století v životě pozorovatele (Academia 2024). Grygar, významný a veřejnosti známý český astrofyzik, astronom a popularizátor vědy, předkládá své bohaté odborné i osobní celoživotní vzpomínky. Čtenáře poučí o mnohém nejen ze světa vědních oborů, které jsou v ohnisku jeho zájmů, ale také o často obtížném hledání a prokazování správnosti nových vědeckých poznatků, a nejen jich. To vše na pozadí složitého vývoje světa i naší vlasti v průběhu 8 posledních desetiletí.

Z knih vydaných koncem r. 2023 bych ještě rád upozornil na publikaci Ivany Bufkové Voda ztracená a vrácená. Water Lost and Returned (Správa NP Šumava 2023), komentovanou fotodokumentaci výsledků česko-bavorského projektu Life for Mires, knihu Jana Štursy Boj o Krkonoše. Půlstoletí životních osudů přírodovědce na svazích Krkonoš (Green Mango 2023), paměti geobotanika, ekolog a ochránce přírody, a na rozhovory s 8 vědeckými osobnostmi spjatými se vznikem a vývojem Jihočeské

univerzity v Českých Budějovicích od Evy Bobůrkové a Radka Gálise Věda je život, život není věda (R. Gális ve spolupráci s nakladatelstvím Dauphin 2023).

● Jiří Moravec, zoolog, Národní muzeum

Budu-li se přísně držet názvu této ankety a vybírat knihu, kterou považuji v tomto roce za nejpozoruhodnější, pak mám vedle sebe na stole knihy hned dvě. Obě vydalo Nakladatelství Academia a obě považuji za rovnocenně pozoruhodné. Květena České republiky 9 (editoři J. Štěpánková, J. Chrtek a Z. Kaplan) a Etologie (editoři M. Špinka, J. Havlíček, I. Štolhoferová a D. Frynta). Jakkoli si jsou tematicky vzdálené, mají několik pozoruhodných společných rysů, jimiž mne oslovily. Jde o rozsáhlá a důkladná, v případě některých autorů snad celoživotní díla. Květenu zpracovalo 33 autorů a má 830 stran textu, Etologii pak 41 autorů a má 667 stran textu. Obě představují ve svém oboru zcela nepřehlédnutelné milníky. Květena devátým svazkem uzavírá impozantní encyklopedii flóry našeho území, jejíž první díl vyšel již v r. 1988 (celkem obsahuje 3 349 zpracovaných druhů). Etologie je moderní, komplexně pojatá učebnice shrnující nejnovější poznatky a syntetizující závěry z oboru v celé jeho ohromné šířce. Zahrnuje i výsledky etologického výzkumu samotných autorů, překonává rámec učebnice a je významným zdrojem dat pro navazující studie. Obě knihy budou dlouhá léta sloužit jako zásadní zdroj informací, včetně praktických, jako je etologická terminologie nebo nejaktuálnější české jménosloví příslušných skupin rostlin.

Autoři obou knih jsou přední pracovníci našich vědeckých ústavů. Kdyby byly napsané anglicky, okamžitě by se staly zásadními příručkami/učebnicemi na evropské a světové úrovni. Přesto jsou v češtině, aby byly přístupné našim přírodovědcům, studentům a přírodolíbům. To je věc, která v případě tak malých států, jako je ČR, asi není úplně běžná. Obě knihy jsou také krásné. Precizně graficky zpracované a nádherně ilustrované. Celostránkové tabule s jednotným stylem vyvedenými pérovkami jednotlivých druhů rostlin včetně detailů určovacích znaků (kreslené především podle živého materiálu z území ČR) představují unikátní dílo (v 9. svazku Květeny jich je 120, v celém kompendiu 1 062). Zoologicky přesné a množstvím informací přímo nabitě ilustrace v Etologii jsou rovněž naprosto výjimečné. Celostránkové barevné tabule zobrazující různé aspekty chování vybraných druhů či skupin zvířat doplněné popisy a poznámkami představují originální etologické studie a patří k vrcholům naší zoologické ilustrace.

Na závěr snad ještě dva drobné postřehy. Všestranně vysokou formální kvalitou obou knih hlídaly tři stejné paní redaktorky (odpovědná, obrazová a technická). A obě příručky jsou těžké – Květena 2,8 kg, Etologie 2,5 kg – k jejich přenášení se hodí nejlépe batoh.

● Jan Plesník, ochránářský biolog a ekolog, AOPK ČR

1. V. Wahl, P. Voříšek a kol.: Pražské ptactvo 1800–2020. Ptáci, město, příběh hrdiny (Revolver Revue a Česká společnost ornitologická 2024). Veleoslav Wahl, intelektuál s tvářím filmového herce, musel mít pořádnou porci odvahy: zapojil se do protinacistic-

kého i poté do protikomunistického odboje. Jeho nadějný život přetřela v pouhých 28 letech ráno 16. června 1950 na pankráckém popravisti smrt. Wahlův mimořádný talent umocněný ne zcela běžnou schopností čtivě, a přitom nepodbíživě psát či spíše vyprávět, vyústil v publikaci *Pražské ptačtvo* (1944). Vysoce informativní kniha se zabývala avifaunou, ale i rozmanitými urbánními a suburbánními biotopy a v neposlední řadě i procesem synantropizace v naší metropoli. Cenné údaje představené dvaadvaceti letým, překvapivě vyspělým znalcem opeřenců doplnil kolektiv odborníků o poznatky získané od jeho skonu. Vznikla tak pozoruhodná srovnávací studie o ptačích populacích a společenstvech osidlujících Prahu a o jejím prostředí. Obsáhlé dílo rovněž dokumentuje krátkou, ale bohatě naplněnou pouť muže, jenž v mnoha ohledech předběhl svou dobu. Pochvalu si zaslouží výrazná grafická podoba díla, kombinující klasické ilustrace mistra Karla Svobinského, kresby známého přírodovědce, malíře a filmaře v jedné osobě Jana Hoška, obrázky samotného Wahla i fotografie Karla Cudlína. Jestliže Česká společnost ornitologická hodlala ve spolupráci s *Revolver Revue* vyplnit Wahlovu závěš sepsanou večer před popravou, povedlo se jí to nadmíru skvostně.

2. M. Špinková, J. Havlíček, I. Štolhoferová a D. Frynta (eds.): *Etologie* (Academia 2024). Na učebnici etologie v naší mateřštině čekala odborná i široká veřejnost dlouhých 19 let. A uvedené čekání se vyplatilo. Tým 41 expertů provádí čtenáře širokou škálou poznatků získaných etologi zkoumáním živočichů ve volné přírodě i v lidské péči i analýzou lidského chování. Oceňuji zejména vhodné, nikoli samoučelné propojení etologických zákonitostí s výstupy přírodních věd, jako je evoluční biologie, populační genetiky, fyziologie živočichů, biologie invazí nebo aplikovaná ekologie, a společenských nauk, jmenovitě evoluční a srovnávací psychologie. Dobře plynoucí text podporují četné ilustrace již zmíněného J. Hoška a také Pavla Procházkův potvrzující, že kresba může nenásilně zdůraznit určitou skutečnost stejně dobře, ne-li lépe než fotografie. Uvedené tvrzení ale v žádném přípa-

dě neznamena, že by snímky v učebnici nebyly kvalitní. Uživatel jistě uvítá, že nejrůznější grafy a schémata nejsou renesančními miniaturami, nýbrž přehlednou grafikou. Navíc tuto encyklopedii charakterizuje pečlivá redaktorská práce, ne zcela obvyklá v dnešní knižní (nad)produkci.

3. Jan Zrzavý, Vojtěch Novotný: *Jak to chodí u opic* (Dokořán 2024). „Z ničeho se nemá dělat věda. Ani z vědy ne, natož ze života.“ Hláška skvělého herce, bohužel relativně málo pišícího autora, a především moudrého člověka Jana Wericha pronesená na jedné z kulturních forbín k Miroslavu Horníčkoví, vystihuje nenápadnou knihu evolučního biologa, zoologa se širokým přehledem o fylogenezi bezobratlých a evoluční antropolog J. Zrzavého a špičkového znalce tropických ekosystémů V. Novotného. Vtipnými, přesnými a trefnými komentáři, v letech 2007–15 uveřejňovanými jako sloupky v *Hospodářských* a v *Lidových novinách*, glosují některé jevy kolem nás, tradovaná tvrzení, stereotypy a myšlenkové zkratky. Zdravě pokušitelské názory obou pánů zahrnují statě o vědeckých podvodech, Indoevropské unii, počuk indexu či antropocénu. Vítaným terčem zůstávají dogmatici nejrůznějšího stříhu. Ostatně, Albert Einstein prohlásil, že slepá víra v autoritu je největším nepřítelem pravdy.

● **Petr Pokorný, paleoekolog, Centrum pro teoretická studia**

1. Steven Elliot Koonin: *Nejistá věda. Co věda o klimatu říká, co neříká, a proč na tom záleží* (Books & Pipes 2024, překlad Štěpán Kaňka). Teoretický fyzik S. E. Koonin se pokusil napsat věcnou a pokud možno prvoplánově nepolitickou knihu o tématu, které je navýsost politické. Výsledkem je po mém soudu nejlepší populární kniha o tom, jak reálně funguje klimatická věda. A jakým způsobem zachází s nejistotami, které doprovázejí každé skutečné vědecké snažení. Nejvíce jsem ocenil zasvěcené výklady o principech, složitostech a limitech makroklimatického modelování, což je obor, k jehož rozvoji sám autor během své dlouhé kariéry poměrně výrazným způsobem přispěl. Ve druhém plánu už ale kniha politická je. Do konce velmi. Je v zásadě manifestem proti fetišizované klimatické Vědě (s velkým V),

kteřá údajně třímá definitivní, neochvějnou Pravdu o naší planetě a jejím směřování – jak to rádi prezentují především klima-alarmisté, když se ohánějí heslem *Science is Settled*. Koonin však krásně ukazuje, že skutečná, živá a na kritickém myšlení založená věda (s malým v) z principu musí být *Unsettled* – jak zní původní, do češtiny obtížně přeložitelný titul. „Neusazená“ by znělo dost divně, stejně jako jiný jednoslovný ekvivalent. Vydavatelem zvolený titul se nakonec jeví jako nejlepší možný, protože uměřenost, vědomí vlastní omezenosti a schopnost zacházení s nejistotou jsou přesně ty ctnosti, na kterých v dnešním složitém a přepjatém světě opravdu záleží.

2. Jana Švorcová, Zuzana Štěrbová, Jacques Joseph, Jan Havlíček, Petr Hampl a Eliška Fulínová (eds.): *Sex, plození, pohlaví s několika poznámkami o genderu* (Pavel Mervart 2024). V atmosféře kulturních válek o gender jde o téma docela výbušné. Hemží se to tu nejrůznějšími Scyllami a Charybdami. Autoři monografie si naštěstí, tak jako Odysseovi loďníci, poctivě zalili uši voskem věcného a střízlivého přístupu, připraveným jak z věd přírodních, tak humanitních (antropologických), hojně též z historie vědy a filozofie. Výsledkem je ucelený, a troufám si napsat, že skoro autoritativní manuál o sexualitě. O polárních pnutí, která leží v nehlubších, evolučních základech všeho živého. A samozřejmě v základech lidské kultury, která je onoho živého extenzí a součástí. Čtení je to nečekaně pestré, poučné, mnohdy i docela zábavné. 3. Kateřina Piňosová, Jiří Sádlo: *Skutečná tvář květin. Atlas rostlinstva v zemích exotických spatřovaného, s podrobnými vyobrazeními a poznámkami* (Kodudek 2023). *Fantastická přírodní věda? Olbřímí básnická freska blízka surrealistickému naturelu? Škodolibost umocněná tím, jak je trýznivě roztažena na celých 400 stran? Bůh suď. Tváří v tvář takové materii je podobné škatulkování stejně k ničemu. Neuvěřitelně dobře to ovšem funguje, což asi umí na celém světě jedině Sádlo. Smál jsem se nad tou knihou hlasitě, subjektivně to byl smích čiré radosti nad bohatstvím řeči, bezmála heavymetalovým rytmem textu, ohňostroji tu laskavého, potom zase cynického vtípu a přemírou rafinovanosti připravených k intelektuálnímu vstřebávání. Kadenci to má jak z kulometu a kalibrem, že jsem si musel dávkovat po kousíčkách. A nechával si to na sváteční chvíle. Proto referuji až teď, s celkem dobrým svědomím, že tahle lahůdka do ankety přírodovědných knih patří – aniž bych očekával všeobecný souhlas. A pro jistotu jedno upozornění: Nic pro inženýry, „kněžoury“ všech denominací (včetně vědeckých), spasitele světa, úředníky pojišťovacích ústavů (i když JUDr. F. Kafka by možná býval ocenil), vážené členy c. a k. učených společností a vůbec pro všechny dosud nezkažené duše.*

● **Karel Prach, botanik, Přírodovědecká fakulta JU a Botanický ústav AV ČR**

Jako botanik nemohu na první místo dát nic jiného než 9., závěrečný díl *Květeny ČR* (J. Štěpánková, J. Chrtěk a Z. Kaplan, eds., Academia 2024). Završilo se po 36 letech mimořádné dílo. Někdo může říci, že to tedy trvalo, ale je málo zemí, které mají dokončené tak kvalitní dílo. Nic na tom nemění ani fakt, že první díly mohou místy

vyznívat již poněkud zastarale. Od jejich vydání mimořádně pokročily hlavně genetické metody, díky nimž se pohledy na taxonomii leckde dost změnilly. Poslední díl ale bohužel devalvují některé nekvalitně vytištěné tabule. Další dva typy jsou zoologické. Na druhé místo bych zařadil Etologii (M. Špinka, J. Havlíček, I. Štolhoferová a D. Frynta, eds., Academia 2024). Jde o skvělé dílo našich předních zoologů a i přes značný rozsah (668 str.) stojí za přečtení, i když asi ne naráz. Kniha je i pěkně ilustrovaná. A na třetí místo bych dal knihu Pražské ptactvo 1880–2020. Ptáci, město, příběh hrdiny (V. Wahl, P. Voříšek a kol., Revolver Revue a Česká společnost ornitologická 2023). Vedle vlastního odborného přínosu je to pocta hrdinovi, Vele-slavu Wahlovi, který statečně vzdoroval dvěma, navzájem si metodami blízkým zločinným režimům, nacismu a komunismu, aby byl posléze zavražděn komunisty po vykonstruovaném soudním procesu ve věku pouhých 28 let. Vedle toho je to hodnotná dokumentace stavu a vývoje pražského ptactva za uvedenou dobu.

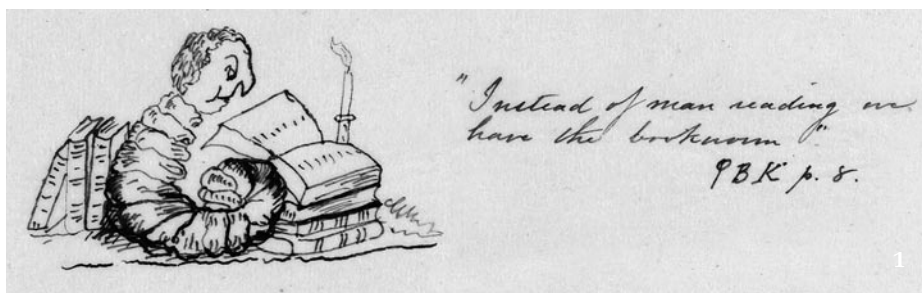
Vyšla i řada dalších knih, především bych zmínil Antropocenosti. Průvodce světem antropocénu (E. Fulínová, A. Kvíčalová, eds., Academia 2024). Dílo většího počtu autorů z Centra pro teoretická studia, navazující populárnější a stručnější formou na obsáhlé dílo Antropocén (2020).

● Martin Rychlík, etnolog, vědecký novinář, Univerzita Karlova

V knihkupectvích spíše mířím do sekce knih společenskovědních, nicméně jsem nemohl letos minout (a nekoupit) tři následující knížky. První je masivní a krásně ilustrovaný Přehled hub střední Evropy (Academia 2024) od J. Holce, A. Bielicha a M. Berana, který dává i občasněmu houbaři-laikovi šanci rozpoznávat holubinky akvamarínové, osmahlé, hustolisté, namodralé či kolčaví – a ty hříby, samozřejmě. Druhou je nepřímé pokračování oceňovaného díla Desatero smyslů (2020) s názvem Desatero pohybů (2024, obě Argo/Dokořán), ve kterém J. Petr opět ukazuje, jak poutavě i přístupně umí psát; tentokrát o živočišné chůzi, běhu, plavání, létání, šplhání anebo i svezení se na jiných zvířatech. Třetím osobním tipem budiž Atlas prehistorických živočichů (Albatros 2024) pro děti, v němž texty Radka Malého doprovázejí vynikající „vědecké“ ilustrace Petra Modlitby, Burianova nástupce v oboru paleoartu. Dávají vzpomenout na útlý Svět vymřelých zvířat (Artia 1983), který jsem hlтал jako kluk... A kdo ví, kolik přírodovědců jednou přivede novinka až na fakulty!

● Jan Šumpich, entomolog, Národní muzeum

V r. 2024 vyšla řada zajímavých knih s přírodovědnou tematikou. Mám-li poukázat na několik málo z nich, pak bych doporučil počín I. Karáskové Tajemná řeč genů (Triton 2024). Kniha předkládá zajímavé odpovědi molekulárního biologa Eduarda Kejnovského na celou řadu otázek z oblasti genetiky. Uniknout pozornosti by neměla výpravná kniha kolektivu autorů pod vedením Harveye Dereka: Tváře přírody. Úžasné a divoká místa na Zemi (Univerzum 2024). Jak název napovídá, cílem je poukázat na krásu přírody ve světovém měřítku. A v Nakladatelství Academia dal-

1 Bookworm (Knihomol). Orig. Ch. P. Cranch (1813–1892)

ší, již 9. díl velkolepé edice Květena České republiky (2024). Na díle se pod vedením J. Štěpánkové podílelo několik desítek autorů a veřejnosti je předloženo zpracování 7 čeledí, přičemž zvláště očekávanými byly šachorovitě a lipnicovitě rostliny.

● Miroslav Tůma, matematik, Matematicko-fyzikální fakulta UK

Dlouho očekávaná kniha profesora světových dějin z Oxfordu, Petera Frankopana, Proměny Země (Vyšehrad 2024). Velkolepý souhrn materiálu k interakci člověka s prostředím, ohromný nejen množstvím uvažovaných vlivů mezi lidstvem a klimatem, ale i časovým záběrem od prehistorie po dnešní dobu. Defilují témata jako změny teploty, katastrofy, ale i mnohem hůře predikovatelná politická rozhodnutí. Nenabízí jednoduché odpovědi, ale podněcuje k otázkám a ukazuje, že je možné se pokoušet odpovídat, je-li náš vhléd dosti hluboký. Výborné knihy bývají také ty nahrazující výpravost úplně jiným pohledem na svět kolem nás. Takovou jsou Jiné myslí od P. Godfrey-Smithe (Academia 2023). Čtivá kniha, která nabízí nový pohled na vznik vědomí u hlavonožců. Méně spekulativní filozofie než v jiných dílech a více krásných obrázků a námětů k přemýšlení o vývoji zobrazeném stromem života. Život a vědomí vznikly v moři – nezapomenete na knihu, až si dáte k obědu mořské plody.

● Ondřej Vrtiška, šéfredaktor časopisu Vesmír

Letos z knih, nad nimiž jsem strávil více času a opakovaně se k nim vracím, vynívají dvě díla. V. Wahl, P. Voříšek a kol.: Pražské ptactvo 1800–2020. Ptáci, město, příběh hrdiny (Revolver Revue a Česká společnost ornitologická 2024). Rozšířené nové vydání knihy z r. 1944 plní po 73 letech poslední přání Vele-slavu Wahlovi, kterého komunisté r. 1950 popravili. („Jdu klidný, vyrovnán a smířen s Bohem i lidmi, nikomu nic nevyčítám.“) V souladu s Wahlovým přáním obsahuje vedle původních snímků Václava Jana Staňka i kresby K. Svolinského. Původní kapitoly o rozšíření ptáků v Praze a o městských biotopech doplňují dnešní verze s kresbami J. Hoška a snímky K. Cudlína. Pražské ptactvo tak není jen historickým dokumentem, ale i souhrnem aktuálních informací o ornitofauně a fascinujícím vhlédem do jejich proměn.

M. Špinka, J. Havlíček, I. Štolhoferová a D. Frynta (eds.): Etologie (Academia 2024). Na této monumentální učebnici pracoval početný kolektiv autorů mnoho let. Výsledek ale stojí za to. Kniha shrnuje poznatky biologického oboru, který integruje výsledky řady dalších specializací od genetiky, endokrinologie či neurovědy po evoluční biologii

a praktické obory aplikující etologické znalosti v praxi. Kniha proto odpoví na otázky „jak“ a „proč“ nabízí na několika organizačních úrovních a časových škálách – od buněk po společenstva, od milisekund po měřítko, v nichž pracuje evoluce. Velké sekce věnované mechanismům, ontogenezi, funkcím a evoluci chování jsou prokládány kratšími kapitolami, „komplexními příklady“, které nabízejí syntézu těchto zorných úhlů na příkladech vybraných živočišných skupin. Etologii přeji, aby se dočkala i anglického vydání, protože jde o počín přesahující hranice české kotliny.

● Eva Zažímalová, biochemička, rostlinná fyzioložka, předsedkyně AV ČR

1. E. Fulínová, A. Kvíčalová (eds.): Antropocenosti. Průvodce světem antropocénu (Academia 2024). Knížka poukazuje na sice nenápadné, ale významné drobnosti v naší přírodě i v městských oblastech – a ukazuje je ve velmi širokých přírodních i sociálních, a často nečekaných souvislostech doby, kterou nazýváme antropocén.
2. J. Kolibáč, K. Hudec, Z. Laštůvka, M. Peňáz a kol.: Příroda České republiky. Průvodce faunou, 2. vydání dotisk (Academia 2024). Výborný souhrn a průvodce živou přírodou i životním prostředím v naší zemi.
3. Letos vyšel poslední díl doslova vedléla Květena České republiky 9 (J. Štěpánková, J. Chrtěk a Z. Kaplan, eds., Academia 2024). Tato série vychází od r. 1988 a jde o unikátní soubor informací o druzích u nás rostoucích rostlin. Je to nejen informace pro botaniky a botanické nadšence současnosti, ale má i velký význam historicko-přírodovědný.

● Jan Žďárek, entomolog

Podle mne je nejtěžší váhou mezi letošními knihami o přírodě Etologie (Academia 2024), a to nejen hmotností (2,5 kg), ale především věcným obsahem a vizuální stránkou. Je to dlouho chybějící česká vysokoškolská učebnice prezentující kompletní souhrn současných znalostí o chování živočichů včetně člověka z pera 41 fundovaných odborníků. Knihu iniciovala a uspořádala čtveřice našich předních akademických etologů M. Špinka, J. Havlíček, I. Štolhoferová a D. Frynta, a zdařilými ilustracemi ji doplnili J. Hošek a P. Procházka. Titul obsahem i formou předčí existující světové učebnice o chování zvířat, a proto by si zasloužil co nejdříve i cizojazyčné vydání.

Výsledky ankety

Nejčastěji byla jmenována kniha Marka Špinky, Jana Havlíčka, Ivety Štolhoferové a Daniela Frynty (eds.): Etologie. Mechanismy, ontogeneze, funkce a evoluce chování živočichů a jako druhá publikace Jitky Štěpánkové, Jindřicha Chrtka a Zdeňka Kaplana (eds.): Květena České republiky 9.

Všem zúčastněným v anketě děkujeme. Texty byly redakčně upraveny.